

Prāti un mentālie faktori

No God. Lāti Rinpoče grāmatas „Prāts Tibetas buddhismā”

Šis divveida iedalījums ir veids kā raksturot dažādās apziņas funkcijas. Prāts šeit ir sinonīms ar galveno prātu un ir tas, kas zina tikai aptveramā objekta būtību. Prātus pavada mentālie faktori, kas aptver dažādās šī objekta īpašības, ietekmē veidu kādā prāts aptver savu objektu utt.

Prātiem un mentālajiem faktoriem, attiecībā uz ikvienu noteiktu objektu, ir piecas vienādības:

- 1 To pamats ir vienāds; piem., ja galvenais prāts balstās uz redzes maņas, tad arī pavadošie mentālie faktori balstās uz to.
- 2 Tie uztver to pašu objektu.
- 3 Tie rodas tanī pašā aspektā; piem., ja redzes apziņa rodas zilās krāsas aspektā, tad pavadītāji mentālie faktori arī ir zilā aspektā.
- 4 Tie rodas tanī pašā laikā; to rašanās, pastāvēšana un izbeigšanās notiek vienlaikus.
- 5 Tiem piemīt vienāda substance; kā galvenā prātu atribūts, nevar vienlaikus rasties divi vienu veidu mentālie faktori (piem., nevar rasties divas dažādas jūtas saistībā ar vienu māņu uztveri).

Galvenie prāti ir seši - pieci maņu uztvērēji un mentālie uztvērēji. Mentālos faktoros parasti min piecdesmit vienu, tos iedala sešās kategorijās, lai gan šis saraksts nav pilnīgs. Šīs sešas kategorijas ir:

- 1 vienmēr-esošie
- 2 noteicošie
- 3 tikumīgie
- 4 pamata mokošās emocijas
- 5 sekundārās mokošās emocijas
- 6 mainīgie

Pieci vienmēr-esošie faktori, - saukti tā, jo tie pavada katru galveno prātu, ir:

- 1 jūtas – faktors, kas izjūt objektu kā patīkamu, sāpīgu vai neitrālu
- 2 pazišana – kas aptver objekta neparastās pazīmes
- 3 nolūks - kas virza prātu uz objektu
- 4 mentāla iesaistīšana – kas virza prātu uz attiecīgo novērojamo objektu un uztver to objektu
- 5 saskare – kas ir pamats no kā rodas patīkama, sāpīga vai neitrāla sajūta

Pieci noteicošie faktori ir:

- 1 cenšanās/aizraušanās
- 2 novērtēšana
- 3 uzmanība (atcere)
- 4 stabilizācija (koncentrēšanās)
- 5 gudrība (inteliģence)

Ja viens no šiem faktoriem ir iesaistīts, tad visi pieci ir iesaistīti, lai gan šie pieci nepavada visus prātus, tie pavada tikai visus tikumīgos prātus.

Pārējās mentālo faktoru kategorijas nefunkcionē kā vienlaicīga vienība, tādā veidā kā to dara pirmās divas.

Vienpadsmit tikumīgie faktori ir:

- 1 ticība
- 2 kauns (pašcieņa)
- 3 citu cieņa
- 4 nepieķeršanās
- 5 bez-naids

- 6 neapmulsums
- 7 sajūsma
- 8 lokāmība
- 9 apzinība
- 10 nosvērtība
- 11 nekaitība

Šie faktori nekad nevar darboties vienā laikā ar mokošām emocijām, pamata vai sekundārajām. Lai gan ir iespējams visiem vienpadsmit faktoriem darboties vienlaicīgi, bet tas tā nenotiek vienmēr. Šis Sautrāntikas apgalvojums atšķiras no Vasubhandua sistēmas, kas saka, ja viens faktors darbojas tad to dara arī visi pārējie.

Sešas pamata mokošās emocijas:

1. vēlmes (angl. desire(LR), attachment(GR); skt. rāga)
2. dusmas (angl. anger; skt. pratigha)
3. lepnums (angl. pride(LR), self-impotence(GR); skt. māna)
4. neziņa (angl. ignorance; skt. avidjā)
5. šaubas (angl. doubt(LR), afflicted indecision(GR); skt. vičikitsā)
6. sakropļoti uzskati (angl. afflicted view; skt. dršti)

Divdesmit sekundārās mokošās emocijas:

Tās, kas nāk no dusmām:

1. kauslīgums, niknums (angl. belligerence(LR), wrath(GR); skt. krodha)
2. atriebība (angl. resentment(LR), vengeance(GR); skt. upanāha)
3. nežēlība (angl. concealment(LR), cruelty(GR); skt. mrakša)
4. spīts (angl. spite; skt. pradāsa)
5. skaudība (angl. jealousy(LR), envy(GR); skt. īrshjā)

Tās, kas nāk no pieķeršanās:

6. sīkstulība (angl. miserliness(LR), avarice(GR); skt. mātsarja)
7. uzbudinājums (angl. dissimulation(LR), excitement(GR); skt. šāthja)
8. izlikšanās (pašapmierinātība) (angl. deceit(LR), self-satisfaction(GR); skt. mājā)

Tās, kas nāk no apmulsuma:

9. noslēpumainība (concealment(GR);
10. miegainība (angl. lethargy(LR), dullness(GR); skt. stjāna)
11. neticība (angl. non-faith(LR), faithlessness(GR); skt. āšraddhja)
12. slinkums (angl. non-embarrassment(LR), laziness(GR); skt. anapatrāpja)
13. aizmāršība (angl. harmfulness(LR), forgetfulness(GR); skt. vihimsā)
14. neuzmanība (angl. excitement(LR), inattentiveness(GR); skt. auddharja)

Tās, kas nāk no pieķeršanās un apmulsuma:

15. augstprātība (angl. haughtiness(LR), pretention(GR), skt. mada)
16. ne godība (angl. non-shame(LR), dishonesty(GR); skt. āhrīkja)

Tās, kas nāk no visām trim indēm:

17. bezkaunība (angl. non-introspection(LR), shamelessness(GR); skt. asampražanja)
18. necieņa (angl. forgetfulness(LR), inconsideration for others(GR); skt. mušitasmrītā)
19. neapzinība (angl. non-conscientiousness; skt. pramāda)
20. izklaidība (angl. distraction; skt. vikšepa)

Visām pamata emocijām nav iespējams darboties vienlaicīgi, piem. ja vēlme darbojas, tad nebūs ienaidis un otrādi. Tā arī ar sekundārajām emocijām, tās no vēlmju tipa, kā skaudība, nebūs kopā ar dusmu tipa, kā apvainošanās. Lai gan tā paša tipa primārās un sekundārās emocijas, kā dusmas un kauslīgums, var darboties vienlaicīgi, bet tas nav nepieciešams.

Četri mainīgie faktori ir:

1. miegs

2. nožēla
3. izpēte
4. analīze

Šie faktori ir mainīgi tādā nozīmē, ka tie var būt tikumīgi vai netikumīgi, atkarībā no motivācijas, kas tos piespiež tādiem būt.

Studējot 'Apziņu un zināšanu' var uzzināt kādi ir dažādie prāta veidi un arī kādus prāta veidus ir vēlams attīstīt un kādus atmest. No tā var izprast kādā stāvoklī prāts ir patreiz, un kādā to eventuāli var pārveidot. Pieņemot šo mācību kā pamatu, ir daudz nozīmīgāk nodoties tālākām studijām par dažādām prāta pārveides pakāpēm, kā arī nopietni pievērsties prāta pārveidei.

*(LR): no Lāti Rinpoče grāmatas Mind in Tibetan Buddhism

(GR): no Geše Rabtena grāmatas The Mind and Mental Functions, tulkojis Stephen Batchelor.

skt. – sanskritā

Tulkojis Jānis Balodis

Austrālijā 2005 gada janvārī

Rediģējis Uldis Balodis